

PRZESTRONY (84) *ai*

przestrony (83), **przestron** (?) (1).

e jasne; w formach złożonych -stron- (10), -strón- (4); -stron- *Mącz* (7), *KochMRot*, -strón- *BiałKat*, *Strum*; -stron- : -strón- *Oczko* (1:1), *KochPs* (1:1); *forma niezłożona z tekstu oznaczającego ó niekonsekwentnie.*

comp przestrzénszy (6), przestrońszy (1) *Mącz*; -éńszy (1), -(e)ńszy (5).

sg m N przestrony (4). ◊ *G* przestron(e)go, przestrzénisz(e)go (2). ◊ *A* przestrony, przestrzénszy (8). ◊ *I* przestronym (2). ◊ *L* przestronym (2). ◊ *f N* przestroną, przestrzénisz (5). ◊ *G* przestron(e)j, przestrzénisz(e)j (9). ◊ *A* przestroną, [przestrzéniszą] (8). ◊ *I* przestroną (3). ◊ *A a. I* przestroną (1). ◊ *L* przestron(e)j (2). ◊ *n N (attrib)* przestron(e), przestrońsz(e) (6), (*praed*) przestrono (1). ◊ *G* przestron(e)go, przestrzénisz(e)go (5). ◊ *A* przestron(e), [przestrzénisz(e)] (4). ◊ *I* przestronym (2) *KlonFlis*, *KlonWor*, przestron(e)m (1) *GórnRozm*, [przestrzénisz(e)m]. ◊ *L* przestronym (4). ◊ *pl N subst* przestron(e) (3). ◊ *G* przestronych (2). ◊ *A subst* przestroné, przestrzéniszé (6); -é (1), -(e) (5). ◊ [*I n przestronymi.*] ◊ *L* przestronych (4). ◊ [*V subst przestron(e).*]

Sł stp notuje, Cn brak, Linde XVI w.

1. Szeroki, rozległy, obszerny, w którym jest dużo miejsca; *spatiosus Vulg, PolAnt, Calag; latus (latissimus) PolAnt, Mącz, Calag; amplus (amplissimus) PolAnt, Modrz, Calag; laxus Mącz, Calag, Calep; laxatus Mącz; peramplus, speciosus Modrz; capax, magnus, vastus Calag* (79) : *BierEz P3v; Lepiey* iest mieżkác w kąciku pod dáchem/ niżli z niewiáftą íwarliwą w domu przeřtronym. *BibRadz Prov* 21/9; [*Salomon chciał otoczyć miasto Jeruzalem trzema murami*] ták áby w pirwzym okręgu był kořciół y mieżkćnie kápłćńskie/ y dom iego wćłny s fłuźbniki bliźszymi/ z mieżkćnim przeřtronego budowćnia. *BielKron* 76; *Laxus, Przeřtrony/ Szeroki. Mącz* 186b, 186c; *BudBib Prov* 25/23; Trzebć przeřtrony odchód vczynić wodźie od fkrzynie/ Ták/ źeby óny piętrć ná kóńcu fkrzynie fuché były. *Strum* K2v, [H]; *Ezechiel* teź Prorok řwićdźy/ iż Bog ták był źiemię ludowi podźielić rořkazał/ źeby Křięźćiu przeřtronć część polć/ wćłćkźe nie wćlytkę dano *ModrzBaz* 48; *Calag* 564b; *CzechEp* 407; *Calep* [587]b; Niech obeydć dźiedzinię mytne lćfy po dwu řtron/ řpuřtne řtćwy po trzećiey/ ć lćki z iednę. w koło niech ma pćłze przeřtrone: pćłtewnik dobrej trawy. *GostGospPon* 170; Tćmźe zćs od tćd ponieřie ćię wodć Przeřtronym wćrtem ćż do Wyřzegrodć *KlonFlis* F4v; [*TarnConsil* i2v; *ArtNom* N8v].

W połączeniach szeregowych (3): Y nćleźli przewyborne y obfite pćłze/ ć źiemię przeřtronć y řpokoyńć/ y rodźćnyń w kthorey przed tym mieźkćł narod Chćmow. *BibRadz* 1.Par 4/40; [*Lech i Czech*] wezbrćli řie z řwym ludem ku zachodnym krćinam y przyřzli pod gory gdzie pierwey obywćli Boemowie narod Niemiecki/ widzćc źiemię vrodńć/ źyźnć/ przeřtronć/ nie ofićdłć/ źwierzu/ ptakow peńńć/ pocźęli řie tćm ofćdźć *BielKron* 317v; *BudBib* 1.Par 4/40.

W przeciwstawieniach: »przestrony ... ciasny, nieprzystępny« (1): [*trzeba żołnierzy uczyć*] ićko řię mćić w ćięgnieniu/ po przeřtronych y po ćićłnych ć nie przyřtępnych mieyććch řprćwowćć. *ModrzBaz* 111.

Wyrażenia: »przestrona droga« (1): Aź kiedy ieleń w leřie był/ Dopiero go lew pogonił. Bo nie mićł przeřtroney drogi/ W gćłęźiu wćiźł zć rogi *BierEz* Kv.

»przestrone miejsce« = *spatiosus locus Vulg; locus speciosus Modrz* [szyk 4:1] (5): *Leop Zach* 10/10; [hetmani obrali] Mieysce ze wład przełtrone y nie gorzyłte/ támże wnet ná tym mieyscu woysko krolewskie położono. *BielKron* 306v; *BielSpr* 56v; Morze ieft położone ná tak przełtronym mieyscu/ iłz ieft głębokie y łzerokie. *BudBib* 4.*Esdr* 7/3; *ModrzBaz* 111.

»przestrone morze« [szyk 1:1] (2): Xerxes on wielki krol/ gdy był niezliczone woysko ná Grecią wywiódł/ tedy pochlebnicy około niego zákkákwáli powiedáiąc: Iżby trzebá y łzyrfzego łwiáthá y przełtrzeńszego morzá ná takie woyská. *RejZwierc* 50; *KlonFlis* Dv; [A gdy ztámąd odpłyniesz/ á wiátr cię przyniesie K Syciliiey/ á tobie wąłkie vkaże fię Závárcie od Pelorá/ w lewą fie miey łtrone/ Wlewo záków dáleko ná morzé przełtrone [et longo laeva petantur aequora circuitu III 412-413]: Práwého fie łtrzeż brzégú/ y morzá *VergKoch* 78].

»plac przestrony« (1): Ná rozne [lege: Nározne] hufce piełze/ iezdne z drugiey łtrony/ Naiemne zásię ná plác łtawiono przełtrony. *KmitaSpit* B.

»przestrone pole« [szyk 2:1] (3): Skánderbeg [...] kazał łobie dáć koniá y zbroie/ wiedzion náprzełtrone pole gdzie wielkość ludzi pátrzyło/ wložywłzy między łobá záchowanie według obyczáiu łwego/ potkał fie z pierwłzym/ ktorego zwano Zámpłá *BielKron* 242v, 307v; *BielSen* 18.

»przestrony na wszytki strony« (1): Litewłka Ziemiá ieft dofyc przełtrona ná włzythki łtrony *BielKron* 436v.

»ziemia (jest) przestrona« = *terra spatiosa Vulg; terra lata PolAnt* (9): Oto duży á mocny Pan/ iáko náwáłność grádu: wicher połámuiący/ iáko wzburzenie wod gwáłtownie záthapiáiących/ y wypułzczonych ná ziemię przełtroną. *Leop Is* 28/2, *Ex* 3/8; Ktemu oni w krolełtwie łwoim y w tey thák wielkiey dobrotliwołci ktorá ł im okazał w ziemi przełtroney y rodzáyney/ kthorá ł im był dáł nie łłuzyli tobie/ áni fię odwrołci od vczynekow złołciwych łwoich. *BibRadz* 2.*Esdr* 9/35, 1.*Par* 4/40; *BielKron* 317v, 436v; Y złtąpiłem wyzwolić go [naród izraelski] z ręki Mieráimłkiey/ y wywiełć go z ziemie tey do ziemie dobrej á przełtroney/ do ziemie ciékácej mlekiem y miodem *BudBib* *Ex* 3/8, 1.*Par* 4/40, 2.*Esdr* 9/35.

W przen (1) :

Wyrażenie: »przestrone pole« = *morze* (1): Kto fię chce łtámąd ná pułnocy chynáć/ A Greckie brzegi y Azyá mináć/ Może fię ziechać z Konłtántynopolem/ Przełtronym polem. *KlonFlis* D2.

Przen (31) : Iáko ł łyłzał o łtaniech rozłiczenie łtworzonych/ Ktore thám łą w tych gornych páłacoch przełtronych/ Tedy thám był Lucifer ieden między nimi *RejWiz* 116v.

Zwrot: »mieć świat przestrony; zażywać przestronego łwiata« = *nie siedzieć na miejscu, bywać w łwiecie* (1;1): ALe kto ma łwiát przełtrony/ Ten dołtanie z wiánem żony. Łátwie fie ná łtátek zbierze/ Y w dobrá łukniá vbierze. *KochMRot* B; *KmitaPsal* A3v.

a) *Łatwy, prosty, wygodny* (9) :

W przeciwwstawieniu: »wąski ... przestrony« (1): Wchodźcie przez wąłkie wrotá/ bo przełtrone wrotá/ y łzeroka drogá wiodáca do łtracenia *BudNT Matth* 7/13.

Wyrażenie: »przełtrona (jest) droga« = *spatiosa via est Vulg* [szyk 4:4] (8): *BielKron* 258; Z drugiey łtrony Kołłioły odłzczepiełcow/ nie tylko zádney prawđziwey łwiátołci po łobie okázáć nie mogá/ ále y ludzie od łwiátołci y pobożnołci odwodzá/ łcieláć im do pieklá przełtroną drogę *WujJud* 133v;

Reguła S. Frańciszka czałzow tych S. Bernárdyná nie co była słábieć/ zwłázczá około chowánia vboftwá/ y do przelstrzeńzey fię drogi chylic poczęłá *SkarŻyw* 463; *CzechEp* 23, 106; *WujNT Matth* 7/13; ty pátrz [*moja żono*] iákobys fwe rzeczy lepiej wárowálá y ták ná tym świećie żyłá/ iákobys nietylko łobie drogę do wiecznych przybytkow przez pobożny život/ y dobre vczynki przelstroná czynilá/ ále żebyś też y mnie [...] rátowác przed Pánem Bogiem nie zápamiętywálá. *WysKaz* 48, 13.

b) Dający możliwości, ułatwiający (5) :

Wyrażenia: »przestrona droga« = *ampla occasio Modrz* (2): Czem kto ieft więtfzy/ á czem więtfzemu mnoftwu ludzi rofkázuie/ tem mu się mniefy godzi ono czynić coby mu się podobáło/ áby oná naywyżła włádnóści iego możność/ niepodawálá mu przelstroney drogi przewodzić/ á ná wet y broić cobykolwiek chciał. *ModrzBaz* 22v; *PaprUp* A2.

»przestrone(-y) miejsce, plac« = *campus amplissimus Modrz* [*szyk 1:1*] (1:1): A Gdy tym fpołobem woyná będzie wiedzioná/ niewiem ktoraby fprawá ludzka byłá zacnieyfza/ ktoraby miálá przelstrzeńzy plác [*latissime pateat campus*] ku okazánium mnogich y wielkich dziełności [!]. *ModrzBaz* 108v, 103v.

Szereg: »szeroki a przestrony« (1): *Latissimus tibi patet campus*, Szeroká á przelstroná máłz rzecz ku wiwiedzeniu w tey álbo onei rzeczy *Mqcz* 32d.

c) Bezpieczny (5) :

W przeciwstawieniu: »ciasny ... przestrony« (1): Zbieżeli mię nagle byli w przygodzie moiéy/ Ale mię pan wnet ráutowál z litości fwoiéy. Wywiódl mię z ciáfnégo mieyfca ná plác przelstróny/ Wybáwił mię *KochPs* 24.

Wyrażenie: »mie(j)sce, plac przestrony(-e)« [*szyk 3:1*] (3:1): Z rąk nieprzyacielá mego dziwnyef myę wybáwił/ Závždy ná przelstronych miefcach nogis me poftáwił. *LubPs* H2; *KochPs* 24, 42; Domieści cię okrom tego/ Krol wieczney chwały/ miefcá wielce wefołego/ przelstronego/ wfzelką wćiechą y rofkofzą opływáiącego *LatHar* 681.

Szereg: »przestrony i prześpieczny« (1): Bo weścia wieku pierwżego/ były przelstrone y prześpieczne [*spatiosi et securi*]/ podawáiące owoce nieśmiertelności *BudBib* 4.*Esdr* 7/13.

d) O poglądach: swiatły, oparty na wielkiej wiedzy (1) : A przeto iż Vrodzoność twą znam miedzy wfzytkiem i tany iáfnego á przelstronego y oká y baczenia/ zdáło mi fie to żáłołne náłze fpolne wfkarżanie wfzey Korony o tho zle/ nie do kogo inego nápiłác/ iedno do vrodzoności twoihey. *RejZwierc* 182.

e) O uczuciach: wszechogarniający (2) :

Szereg: »szeroki i przestrony« (2): Do tey fzerokiey y przelstroney miłóści przywodzić fię maćie/ przezacni Pánowie/ ktorzyście tu ná to fię ziącháli: ábyście o tym myslili y rádżili/ iákoby lud wfzytek nie ginął; á wálzá ku R.P. miłóść goráca y fczera pokázác fię mogłá. *SkarKazSej* 664b, 665a.

f) Nieuznający hamulców i norm (4) : [[*Maria Magdalena*] z krewkości ludzkiey/ z złey rády/ náture fkázoney/ a do złego przez fię fkłonne flucháiąc/ ná rofkofz fie y przelstrony život vdálá. *SkarŻyw* 678 (*Linde*).]

Wyrażenie: »przestrone sumnienie« [szyk 2:1] (3): *RejPos* 293; *GórnRozm* G2; Nie przywodź ludzi ná to/ fwoim fłowem płonym/ Y namową Cygáńfką/ fumnieniem przeftromym/ Zeby przyftáli ná fałż z wymą fwoią znáčzną/ A z twym zyfkem y z twoią korzyścią opáčzną. *KlonWor* 67.

α) Bezczelny (1) :

Wyrażenie: »przestrony(-e) język, [usta]« [szyk *zmienny*] (1): Marćin Luter mnich bez Bogá y fumnienia/ który zgoła wżyftek porządek z Kościoła Bożégo wyrzucić chciał/ naprzód ná wżyftek ftan duchowny/ Biskupy/ kápłany/ obrócił przeftromy język fwoy *BiałKat* 338v; [*KrowObraz* A7v].

g) Dostępny [komu] (1) : wiedz iżci [*to miasto*] ieft wżytkim przeftromo/ procz mała tych ktorzi ná mię [*gospodarza Prawdę*] łáfkawi. *ForCnR* A4.

h) W sensie trudnym do określenia; prawdopodobnie utworzono tu tylko opozycję do „ciasny” ‘surowy, pełen umartwień’ (1) :

W przeciwstawieniu: »ciasny ... przestrony« (1): Ten Seneká był przychylny Krześciánom/ piłał do Páwła s. lifty/ wychwałiąc żywot ciáfny á cnoty przeftrome krześciáńkie. *BielKron* 145.

i) [Dający swobody:

Wyrażenie: »przestrone prawa«: Wielkie męftwo záifte wáfzych przodków było/ Ktore iákom zrozumiał potomftwo wczúilo. Ták przeftromymi práwy/ fzeroką wolnością/ Mocnymi prywileymi/ śláchectwá zacnością. *ZbylPRozm* B3v.]

a. Mający przejścia, dający się przejść, dostępny; perovius Mącz (2) : Pervius, [...] Przechodźifty/ przeftromy/ dróżyfty/ pełny dróg. *Mącz* 492d, 492d.

b. O częściach ciała ludzi i zwierząt: szeroki; pojemny (9) : *RejKup* 15v; Melánkolik/ czarny/ [...] fuchy kościfty/ oczu czarnych/ fkóry twárdéy/ żél przéftrónych/ mówy głośnéy *Oczko* 34, 19v; Lákoma káczká też nieprzyiacielem Wielkim ieft rybom z przeftromym gardzielem. *KlonFlis* B4v.

W przeciwstawieniu: »ciasny ... przestrony« (1): iż gdzieby kto w fwoy ciáfny brzuch/ ták wiele iáko drugi w przeftromy wlać nie mógł/ mieczmi potrząláią/ y nád nimi po ściánách kreśláią. *WerGość* 269.

Przen (4) :

Zwrot: »mie(wa)ć oczy, uszy przestrone« = *uwaznie patrzeć, dobrze słyszeć* [szyk *zmienny*] (1:1): Abowiem záwždy Pan ná fprawce fwoie [...] wiefze á przetrzeńfze oczy miewał niżli ná thy ktore im poruczał. *RejAp* 163v; Iż ia then lud ślepy co iáfne oczy ma wyrzucę precz/ gdyż widzyeć niechce: á choć má wízy przeftrome/ á wždy słyfzeć nie chce: á ná tho mieyfce pořádzę fyny y dzyewki s kráin dálekich. *RejPos* 204v.

a) Swobodny, płynny (1) :

Wyrażenia: [»w języku przestrony; przestrone usta« = *wymowny*: Widźicie fkim mi idzie/ z żołnierzem ćwiczonym/ Z mowcą biegłym w fwych rzeczách/ w języku przeftromym. *ŁaszczPogrom* 15; *ZbylPRozm* B2.]

»przestrona mowa« (1): ten ktory przed tym był zátrzyman iákim niedofátkiem mowy/ tedy będye przeftromą mową á předkiemi fłowy obdárzon á opátrzon káždy wierny iego. *RejPos* 313.

b) Otwarty, szczery (1) : Lepida et liberali forma est, Piękney y vrodziwey á przeftromey twarzy. *Mącz* 191a.

c. O tekście pisany: rzadko rozmieszczony (1) :

W przeciwstawieniu: »zagęszczony ... przestrony« (1): Ktemu wżytki kłięgi dla tego łą wierłzmi rozdzielone/ áby w zágęłzcżonym piłmie tym co czytác będa wzrok łię nie wąłłł/ owłzem w piłmie przełtronym aby mógł być nieiáko wolnieyłzym/ á iżby też czytelnicy częgoby im byłá potrzebá tym łacwiey łobie ználeć mogli *BibRadz* *5v.

d. [*O powietrzu: mający przewiew: [w nocy nieczystości są wyrzucane na ulice]* dlatego też co znaczniejszy i ochędożniejszy nierano wstają i dla smrodu i dla powietrza; i by nie tak przestrono było i czyste powietrze, pewnieby siła złęgo urosło z tego plugastwa *DiarPeregr* 86.]

2. *Lużny* (1) : trzebá też kulę dobrze obełłác w dziele/ liánem álbo mchem áby w cieśni było: ięłliby przełtrone/ trzebá ie też záprzec by łie ná zad niecoffnęło *BielSpr* 75.

3. *O stanach i czynnościach fizjologicznych: niezakłócony, łatwy* (3) : Clarissime audire, Mieć czifty á przełtrony słuch. *Mącz* 55d; Pošila łerce pożywánie mierne łzáffránu/ pierłł [tj. *oddychanie*] też czyni lekkie á przełtrone. *SienLek* 83; *RejPos* 312v.

4. *O tekście: obszerny, dokładny, wyczerpujący* (1) : Ták nas bárzo łákomłtwo/ márne połlepiło/ A z nim ono pochlebłtwo/ boday łie nie zbyło. (-) Nie rozumiem kto to ięłł/ s połtáwą łzaloną/ Ale widzę iż ma rzecz/ włáfná y przełtroną. *RejZwierz* A6; [Z przestronęgo pisania TM, [...] co się działo na sejmiku wileńskim dostateczniešmy wyrozumieli *ListyZygmAug* 1570/576, 1565/482, 499].

[*W połączeniu szeregowym:* z chuciá i wdzięcznošciá naszá przymujemy od WM to przestrzeńsze i wolniejsze a otworzystsze pisanie WM do nas *ListyZygmAug* 1564/466.]

Synonimy: **1.** *duży, przestworny, rozciągniony, rozległy, szeroki, wielki; a. dostępny, drożysty, przechodni, przechodzisty; b. duży, rozszerzony, wielki; c. rozstrzelony; 2. duży, lożny, szeroki; 3. lekki, łatwi, nienaruszony, snadny, włáściwy; 4. dokładny, gruntowny, jasny, wywodny, źrzetelny.*

Cf **NIEPRZESTRONY, PRZESTRONNY**